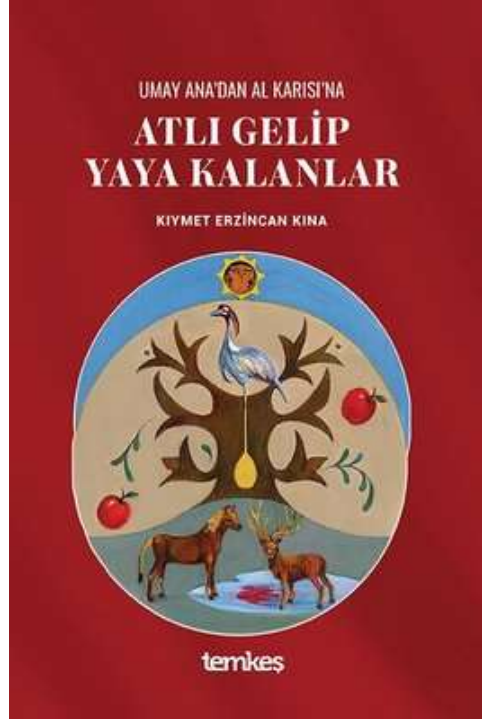

KIYMET ERZİNCAN KINA, *UMAY ANA'DAN AL KARISI'NA ATLI GELİP YAYA KALANLAR*, TEMKEŞ YAYINLARI, İSTANBUL 2022.

İlke Nefise BİNDAL*

1968 Erzurum doğumlu yazar, çevirmen ve emekli öğretim görevlisi Kıymet Erzincan Kına, İstanbul Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünü bitirmiştir. Öykü, deneme ve çevirileri, yayın kurulu üyeliğini de yaptığı *Aykırı* adlı kültür sanat edebiyat dergisinde yayınlanmıştır. Bu yayınlarının yanında, çeşitli sergi ve albüm kapak yazıları yazmış, kendisine ait bazı çeviri kitaplarında da sunum yazılarına yer vermiştir. Öğretim görevlisi olarak çalıştığı Yıldız Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'ndan 2023 yılında emekli olan Kına, diğer kitap projeleri üzerinde de çalışmalarını sürdürmektedir.

İlk baskısı 2022'de yapılan *Umay Ana'dan Al Karısı'na Atlı Gelip Yaya Kalanlar* adlı kitap, filoloji mezunu bir çevirmen ve yazar olan Kına'nın farklı disiplinlerin de penceresinden bakarak ortaya koyduğu savını, okur üzerinde merak uyandıracak şekilde aktarma gayesinin bir sonucudur. Kitap, yazarın belli bir alanda otorite olduğunu kanıtlayan akademik bir metinden ziyade, alana ilgi duyan her okurda merak uyandırarak yapılacak yeni çalışmalara ışık tutması amacını taşımaktadır.

Üç yüz elli iki sayfadan meydana gelen kitapta okuru ilk olarak bir sayfalık teşekkür yazısının ardından ikinci baskıya dair kısa bir mektup karşılamaktadır. Bu kısımları giriş, iki ana bölüm, kaynakça ve fotoğraflar bölümü takip etmektedir. Giriş bölümünü on iki alt başlıktan oluşan *Doğada ve Eril Güçlerde Sırlanan Umay Ana ve Ardında Bıraktıkları* adlı

*Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, bindalnefiseb@gmail.com, ORCID: 0009-0002-9050-8176

This article was checked by intihal.net.

Makale Gönderim Tarihi: 09. 11. 2024

Makale Kabul Tarihi: 11.12.2024

birinci bölüm ile yedi alt başlıktan oluşan *Ulu Ana Umay, Al Karısı ya da Tanrıçalar, Lilith Olursa* adlı ikinci bölüm takip etmektedir. Bu iki ana bölümün ardından sırasıyla *Kaynakça, Fotoğraflar ve Kitapla İlgili Yorumlar* bölümleri gelmektedir.

Kitabın giriş bölümünde (s.11), kadının doğuran, hayat veren ve ocaklar tütüren yönünün temsili niteliğindeki Al ruhun kara toprak gibi yutan ocak söndüren Al Karısı olarak ön plana çıkarılışı üzerinde durulmaktadır. Bu durumun, kadınları sindirmeye yönelik ataerkil düzenin bir neticesi olduğu ifade edilmektedir. Hayat ve ışık veren kadın temsili dile getirilen bu ataerkil düzen tarafından gizlenmeye çalışılsa da bu gerçek gerek batıl inanış ve ritüellerde gerek yer adlarında gerekse anlatılarda kendisini bir şekilde görünür kılabilmektedir.

Kitabın birinci ana bölümünde de (s.17-239) Umay'ın kendisini çeşitli unsurlarda bir şekilde görünür kıldığı düşüncesi üzerine yoğunlaşmıştır. Umay'ı bir yapbozun bütünü olarak gören yazar için Al Karısı en önemli parça niteliğindedir. Bu yapbozun kayıp parçalarının izi yer adları, dualar, türküler, halk anlatıları veya inanışları gibi çeşitli unsurlarda aranmaktadır. Bu arayış doğrultusunda, yazarla beraber okur da kendisini kimi zaman dikilen taş heykeller veya çizilen kaya resimlerinin önünde kimi zaman ise ulu bir ağacın dalları altında veya karanlık bir mağaranın ağzında bulmaktadır. Bu noktadan hareketle kitap boyunca yazarın okurları da yanına alarak uğradığı her durak, en başta var olan Umay'ın son hali olan Al Karısı'na dönüşümündeki ilişkiyi ortaya çıkaracak bir delil niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda kitapta yapılması planlanan, her tarafa yayılmış dal, budak ve kök yığını, bilginin ışığıyla karanlıktan çıkarmaktır. Ardından gün ışığına çıkarılan tüm bu bilgilerin özenle düzenlenmesi sonucunda bir tasviri oluşan hayat ağacı ve dolayısıyla Al Karısı'nın ilk hali olan Umay da tekrar görünür kılınabilecektir.

Tüm bunlardan hareketle Umay ve yansımalarının izi ilk olarak, kelimeler ve sözlük anlamlarına bakılarak sürülmeye başlanmaktadır. İlk yazılı kaynaklar, heykeller, kaya resimleri ve mimari sanat eserleri gibi unsurlar arayışın başlangıç dairesini oluşturmaktadır. Sonraki kısımlarda ise bahsedilen arayışın sınırlarının daha da genişletildiği, Umay ve yansımalarının sözel düzlemin yanında fiziksel düzlemde de aranmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak kutsiyet atfedilen hayvanlar ile olan ilişki incelenmektedir. Turna kuşları başta olmak üzere kuşların gökte, güneşe yakın uçmaları dolayısıyla ışık saçan Al ruh ile arasında bir yakınlık kurulurken geyikler de dişil unsur olarak yavruları ve ocaklarına düşkünlükleri sebebiyle Ulu Ana'yla ilişkilendirilmektedirler. Bir başka benzerlik ilişkisinin kadın fizyolojisi ile doğadaki bazı unsurlar arasında da kurulduğu görülmektedir. Rahim ve plasenta, hem fiziksel özellikleri hem de çağrıştırdıkları imgelemler dolayısıyla doğadaki mağara, ağaç gibi unsurlara benzetilmektedirler. Ancak Al ruhun değişime uğramasıyla beraber bu benzerliğin de değişime uğradığı görülmektedir. Önceleri ana rahmi olarak görülen ve tapılan bu mağaralar artık kötü ruhların evi olarak nitelendirilmektedir. Üçüncü kısımda da kurulan benzerlik ilişkilerinin yanında gerçekleşen değişimler üzerinde de durulmaktadır. Burada odak, Umay'ın insan yapımı veya doğada var olan unsurlar ile benzerliği üzerinde değil, dişil unsurların eril unsurlara geçişi üzerindedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, anaerkillikten ataerkilliğe uzanan bir geçiş süreci söz konusudur. Bu sürecin bir neticesi olarak da doğum, doğum merasimi gibi dişil unsurların Hızır veya Hızır donundaki eril karakterlere geçişi görülmektedir.

Umay'ın değişiminin izleri, sözlü kültürün bir parçası olan destanlar üzerinden de sürülmektedir. Bu bağlamda kitap boyunca seçilen bazı destan metinlerinde kadının statüsü, görünürlüğü ve etkinliği gibi unsurlarda meydana gelen değişim üzerine yoğunlaşmaktadır. Sözü edilen unsurların, ele alınan destanların oluştukları toplumun hayat tarzına göre de değişiklik gösterdiği dile getirilmektedir. Örneğin göçebe bir hayat tarzına sahip olan Kırgızların bugünlere dek getirdikleri Manas Destanı'ndaki kadın karakterler daha görünür bir durumdayken Dede Korkut'ta bu durumun değişmeye başladığı görülmektedir. Burada kadınların ancak kocaları veya oğullarının dara düşmesi durumunda ön plana çıktıkları normal zamanlarda ise bir adım geride kaldıkları izlenmektedir.

Birinci bölümün sonlarına doğru kadınlara yazarın ifadesiyle “gizli güçlerini” anımsatabilecek rol modeli kadınlar ve kadın topluluklarına yer verilmektedir. Bu kadınların varlığı, faaliyetleri, ortaya çıkış süreçleri gibi bilgiler bugüne dek üstünün örtüldüğü söylenen tarihi verilerin yardımıyla okura sunulmaktadır. Burada, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olduğu kayıtlara geçen dört zümreden biri Bacıyan-ı Rum ve Orta Asya'da eşitlikçi düşüncelerle yetişmiş bir Türkmen kadını olan ve Hacı Bektaş'ın ölümünün ardından Bektaşiliği kurumsallaştırdığı söylenen Kadıncık Ana gibi kadınların bireysel ve topluluk olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlere yer verilmektedir.

Buraya kadar gerek destan metinlerinde gerek sözlüklerde gerek ise halk inanışları ve anlatılarında bir şekilde Al Karısı'nın ilk hali olan Umay'a dair izler aranmaktaydı. Kimi zaman al ruh, kimi zaman Fatma Ana, kimi zaman ise Meryem ana olarak karşılaşılan Umay'ın, yaşadığımız topraklardaki karşılıklarından biri olan Sarı Kız'a da birinci bölümün son kısmında yer verilmektedir.

Kitabın ikinci ana bölümünde (s.273) Al Ruh, Sarı Kız ya da Umay Ana'nın Al Karısı'na veya Sarıalbastı'ya dönüşümü üzerinde durulmaktadır. Burada, doğa ile daha barışık toplumların göçebe yaşam tarzına sahip oldukları dönemlerde ışıktan veya ateşin alından değil karanlığın karabasanından korktukları ifade edilmektedir. Ancak korkunun rengi olan karanın da Umay Ana>Al Karısı değişiminde olduğu gibi al renge dönüştüğü ifade edilmektedir. Kitabın önceki bölümlerde anaerkillikten ataerkilliğe uzanan geçiş süreci sonucunda iktidarı elinde tutan gücün de değiştiği ifade edilmişti. Burada söz edilen kara-al değişimi ise Umay Ana'nın şimdiki hali olan Al Karısı'na dönüşüm esaslardan biridir. Önceleri ışık ve hayat veren Umay'ın iktidarın el değiştirmesi sonucu erki elinde tutanların yani eril güçlerin korkularının bir yansıması olarak Al Karısı'na dönüştüğü ifade edilmektedir. Buradaki değişimin bir benzeri olarak tahta kılıç>demir kılıç ilişkisi de okura sunulmaktadır. Lohusa kadına musallat olan şeytanın, artık anaerkil dönemin caydırıcı gücünün temsili niteliğindeki tahta kılıç ile değil, ataerkil dönemin güç sembolü olan demir kılıçla kovalandığı dile getirilmektedir. Kitap boyunca, doğa üzerinde daha güçlü denetimin sağlandığı toplumlarda iktidarın da eril gücün eline geçtiği ifade edilegelmekteydi. Al Ruh ya da Umay'ın, söz konusu bu düzen içerisindeki yeni eril iktidarın korkularının bir yansıması olarak Al Karısı'na dönüştürülüp yeraltına kovalandıkları ifade edilmektedir. Kitapta erkin dişil güçlerin elinden eril güçlerin eline geçiş süreci ve bu sürecin sonuçları yalnız Umay Ana- Al Karısı ilişkisi üzerinden örneklendirilmekle kalmamıştır. Bu bağlamda kitap, ekonomik güç ve üretimi ele geçiren aynı eril gücün kültür ayırt etmeksizin kendi tanrıçalarını da aynı kalıplara soktuğundan bahsetmektedir. Bu bağlamda Umay Ana'dan Al Karısı'na uzanan bu değişim sürecinin aynı kalıplarla diğer kültürlerde de meydana geldiğine değinilmektedir.

Kitap, yazarın belli bir alanda otorite olduğunun ispatı niteliğindeki akademik bir metin değil, ortaya koyduğu savı okura disiplinler arası bir çerçeveden bakarak iletmeyi amaçlayan söylencesel-belgesel-anısal bir metin niteliği taşımaktadır. Kitabın muhatap kitlesini, alanda uzman okurların yanı sıra, alana ilgi duyan genel okur kitlesi de oluşturmaktadır. Amaç, ortaya konan savın anlaşılması olduğundan dolayı kitap boyunca sade ve akıcı bir üsluba sadık kalınmıştır. Metnin rahat bir şekilde okunabilir ve anlaşılabilir olması bu bağlamda önem taşımaktadır.

Yazarın filoloji uzmanı bir çevirmen olmasından da kaynaklanıyor olmalı ki sözlüklerden bolca yararlanılmıştır. Öne sürülen savı destekleyecek şekilde seçilen kelimelerin sözlük anlamları ve tarihi süreç içerisindeki değişimlerine detaylı şekilde yer verilmiş bu bağlamda yazılı tarihi belgelere de başvurulmuştur. Yazılı kaynakların yanında mani, türkü, dua ve halk anlatıları gibi sözlü edebiyat ürünleri de kitaba kaynaklık etmektedir. Yazarın derleme metoduyla elde ettiği bu malzemelerin kaynak kişisi, derlendiği saha gibi bilgiler de okura özenle sunulmaktadır. Derleme metodu dolayısıyla kitapta güncel tanıklara da yer verildiğini söylemek mümkündür.

Kitabın çoğunluğunda metni zenginleştirmek amacıyla fotoğraflardan yararlanılmaktadır. Umay'ın izine rastlanılan ritüellerde kullanılan malzemeler ve yine Umay'ın yansımalarının bulunduğu ifade edilen resim, heykel gibi eserler fotoğraflar aracılığıyla okura sunulmaktadır. Fotoğraf kullanımı, kitapta ortaya konan savın okur zihninde somutlaştırılmasına yardım etmektedir. Umay'ın bir yapbozun bütünü olarak görüldüğü kitapta, kullanılan fotoğraflar birer parça niteliği taşımakta ve dolayısıyla yapbozun bütünü somutlaştırmaktadır.

Disiplinler arası bir bakış açısıyla yazılan kitap, farklı alandan elde edilen veriler ışığında dışı ruh ve dışıl gücün izini sürmektedir. Bu farklı bakış açılarından dolayı kitabın da Umay Ana'nın yansımasının görüldüğü ulu ağaçlara benzer bir şekilde dallanıp budaklandığını söylemek mümkündür. Kitabın her bölümünde başka verilerden hareketle Umay Ana yansımalarının izi sürülmektedir. Bu bağlamda her bir bölüm, Umay ağacının dalları, budakları ve de kökünü meydana getirmektedir. Kitap boyunca ele alınan unsurların Umay Ana, al ruh, dışı güç ile olan ilişkisi çeşitli kaynaklardan derlenen bilgiler doğrultusunda ortaya konmaktadır. Bu bağlamda kitabın dış kapak rengi al da dahil olmak üzere kapakta yer alan her unsurun kitapta irdelendiği görülmektedir. Kitap, Türk mitolojisi, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk kültürü gibi alanlarda uzman veya bu alanlara ilgi duyan her okurun dikkatini çekebilecek bir nitelik taşımaktadır. *Umay Ana'dan Al Karısı'na Atlı Gelip Yaya Kalanlar*, alanda uzman okurlara hâlihazırda bildikleri bazı bilgileri çeşitli kaynaklar aracılığıyla farklı bir perspektiften sunması; genel okur kitlesi üzerinde ise ele alınan konu bağlamında alana karşı merak ve ilgi uyandırması açısından değerli bir kaynak kitap konumundadır.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.